Rikosoikeuden professori Sakari Melander
Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
6.2.2019

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: **Hallituksen esitys (HE) 175/2018 vp** eduskunnalle laiksi rikoslain 2 c luvun 5 §:n muuttamisesta

Yleistä

Käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä ehdotetaan muutettavaksi rikoslain (39/1889) ehdonalaista vapauttamista koskevaa sääntelyä. Esityksessä ehdotettu muutos koskisi ehdonalaista vapauttamista tilanteissa, joissa vapautuva vanki ei ole rikosta edeltäneiden viiden vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa. Tällaisessa tilanteessa vanki vapautettaisiin ehdonalaisesti, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet tai kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdyn rikoksen perusteella tuomitusta rangaistuksesta yksi kolmasosa. Voimassa olevan lainsäädännön mukainen vastaava määräaika on kolme vuotta. Esityksessä ehdotetaan näin rikosoikeudellisen järjestelmän ankaroittamista ehdonalaisen vapauttamisen suhteen.

Ehdotettu rikoslain muutos on sekä rikosoikeudellisesti, kriminaalipoliittisesti että valtiosääntöoikeudellisesti merkityksellinen ja tarkastelen sitä tässä lausunnossani sekä rikosoikeudellisesta, kriminaalipoliittisesta että valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta. Olen ollut esityksestä kuultavana eduskunnan perustuslakivaliokunnassa 22.1.2019 ja eduskunnan perustuslakivaliokunta on antanut esityksestä lausunnon (PeVL 56/2018 vp). Tämä lausunto pohjautuu eduskunnan perustuslakivaliokunnalle antamaani lausuntoon ja siinä on otettu huomioon perustuslakivaliokunnan lausunnossa 56/2018 vp esitetty.

Lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

Käsiteltävänä olevan esityksen tavoitteista

Esityksessä ehdotetaan, että rikoslain 2 c luvun 5 §:ää muutettaisiin siten, että vanki, joka rikosta edeltäneiden viiden vuoden aikana ei ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, päästettäisiin ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet tai kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdyn rikoksen perusteella tuomitusta rangaistuksesta yksi kolmasosa. Voimassa olevan lainsäädännön mukainen määräaika on kolme vuotta. Ehdotus merkitsisi näin rikosoikeudellisen järjestelmän ankaroitumista.

Käsiteltävänä oleva hallituksen esitys liittyy kuluvana syksynä annettujen rikosoikeudellista järjestelmää ankaroittamaan pyrkivien hallitusten esitysten sarjaan (ks. myös esim. HE 178/2018 vp ja HE 212/2018 vp). Kaikille esityksille on yhteistä se, että muutosta perustellaan ensisijaisesti rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuuden parantamisella sekä oikeudenmukaisuusnäkökohdilla (ks. esim. käsillä olevan HE:n s. 18). Nyt käsillä oleva esitys liittyy myös pääministeri Sipilän hallituksen ohjelman sisältämään kirjaukseen. Mainitun kirjauksen mukaan ensikertalaisuussäännöksiä tarkistetaan.

Rikosoikeudellisen sääntelyn hyväksyttävyyden suhteen on huomattava, että myös rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään tehtäville muutoksille on eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännön mukaisesti oltava esitettävissä painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste (PeVL 9/2016 vp, s. 4), minkä lisäksi perustuslakivaliokunnan perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin palautuva käytäntö koskee rikoslainsäädäntöä yleisesti (PeVL 48/2017 vp, s. 8). Valiokunnan käytännössä esimerkiksi uhrien suojelun (PeVL 6/2014 vp, s. 2) sekä tiettyjen muiden heikommassa asemassa olevien ryhmien suojelun (PeVL 17/2006 vp, s. 3/I) samoin kuin eri oikeushyviin liittyvien turvallisuusnäkökohtien (esim. PeVL 20/2002 vp ja PeVL 26/2014 vp, s. 2) on katsottu muodostaneen hyväksyttäviä perusteita kriminalisoinnin harkitsemiselle. Lisäksi tietyissä tilanteissa rikosoikeudelliselle sääntelylle on katsottu olevan perustuslain perusoikeussäännöksiin tukeutuvia perusteita (esim. PeVL 17/2006 vp ja PeVL 6/2014 vp). Rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään tehtäviin muutoksiin liittyen on todettu, että valtiontalouden sopeuttamistoimia ei voida sellaisenaan pitää hyväksyttävänä perusteena rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän muutoksille (PeVL 9/2016 vp, s. 6).

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on lisäksi todennut, että ”Rangaistusjärjestelmän – – yleisesti tunnustettuna tavoitteena on rikosten ehkäiseminen eri vaikutusmekanismeilla sekä rikosten ja rikollisuuskontrollin aiheuttamien kärsimysten ja kustannusten minimoiminen ja niiden oikeudenmukainen jakaminen eri osapuolten kesken. Lainsäätäjän tehtävä on muotoilla järjestelmän osatekijät tavalla, joka parhaiten vähentää sekä rikollisuudesta että rikosten kontrollijärjestelmästä aiheutuvia inhimillisiä ja materiaalisia haittoja ja kärsimyksiä. Perusteltu rangaistustaso määräytyy oikeudenmukaisuusnäkökohtien ohella sen mukaan, kuinka hyvin rangaistusten avulla kyetään ehkäisemään rikoksia, millaista yhteiskunnallista ja yksilöllistä rasitusta ja kärsimystä tuon järjestelmän soveltaminen tuottaa sekä mitkä muut keinot yhteiskunnalla olisi käytössään samaan päämäärään pyrittäessä. Tämänkaltaisia yleisiä rangaistusjärjestelmän taustalla olevia näkökohtia ja tavoitteita voidaan perustuslakivaliokunnan mielestä pitää perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävinä.” (PeVL 9/2016 vp, s. 5.)

Selvää sinänsä on, kuten perustuslakivaliokunta on todennut (PeVL 9/2016 vp, s. 6), että perustuslakivaliokunnan tehtävänä ei ole sellaisen kriminaalipoliittisen tarvearvioinnin tekeminen, jollaiseen edellä mainitussa kappaleessa viitataan. Jos rikoslain muuttamista koskevassa esityksessä ei sen sijaan ole asianmukaisesti kuvattu niitä reunaehtoja, joita mukaillen rikosoikeusjärjestelmää on perustuslain estämättä mahdollista kehittää, hallituksen esityksen perustelut saattavat olla ongelmallisia valtiosäännön ja hyvän lainvalmistelun kannalta (PeVL 9/2016 vp, s. 6).

Vaikuttaa siltä, että käsillä olevan esityksen säätämisjärjestystä koskevissa perusteluissa (s. 22) edellä mainittuun perustuslakivaliokunnan lausumaan liitetään melko suoraviivaisesti nyt käsillä olevan esityksen taustalla olevia melko epämääräiseksi jääviä tavoitteita – joita ovat etenkin yleisen oikeudenmukaisuuden lisääminen, rikosoikeudellisen järjestelmän ymmärrettävyyden lisääminen, rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän uskottavuuden lisääminen. On kuitenkin huomattava, että perustuslakivaliokunnan lausuma liittyy keskeisesti nimenomaan rikosten ehkäisemisen tavoitteeseen sekä rikollisuudesta ja sen kontrollijärjestelmästä aiheutuvien haittojen ja kärsimysten minimoimiseen. Rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuuden lisäämistä tai yleisen oikeudenmukaisuuden lisäämistä voitaneen käyttää melkein minkä tahansa rikosoikeudelliseen järjestelmään ehdotettavaksi tehtävän muutoksen perusteena, etenkin jos oletetusta mainittuja seikkoja lisäävästä vaikutuksesta ei ole esittää konkreettisia arvioita. Vaikuttaa pikemmin siltä, että esityksen taustalla ja myös sen taustalla olevan hallitusohjelmakirjauksen taustalla on näkemys, jonka mukaan suomalainen rikosoikeudellinen järjestelmä ja kriminaalipolitiikka ei syystä tai toisesta vastaa rikosoikeudellisen järjestelmän oikeudenmukaisuutta tai uskottavuutta koskeviin edellytyksiin. Jos näin katsotaan, olisi myös syytä esittää tarkempia perusteluja väitteen tueksi. Tässä suhteessa on syytä korostaa, että myös eduskunnan perustuslakivaliokunta on pitänyt valitettavana, että käsiteltävänä oleva esitys on osin pintapuolisesti perusteltu (PeVL 56/2018 vp, s. 2).

Kuten edellä on todettu, ehdotettua muutosta perustellaan (esim. s. 18) käytännössä yksinomaan sillä, että tavoitteena parantaa ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmää siten, että se on oikeudenmukainen ja uskottava. Perustelujen (s. 18) mukaan voimassa olevan lainsäädännön mukaista kolmen vuoden rikoksetonta aikaa on pidetty liian lyhyenä ja tätä on pidetty uskottavuuden kannalta hankalana. Pulmallista nähdäkseni on, että esityksessä ei kuitenkaan käytännössä lainkaan tarkemmin eritellä, mihin nämä näkemykset perustuvat. Esityksen perusteluissa (s. 17) sinänsä todetaan, että voimassa olevan lainsäädännön mukaista kolmen vuoden aikaa on pidetty lyhyenä esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joissa henkilö syyllistyy vakavaan rikokseen ja vapautuu suoritettuaan rangaistuksesta puolet. Lisäksi perusteluissa (s. 17) katsotaan, että varsinkin pitkissä rangaistuksissa määräosien ero, kahden kolmanneksen ja puolen rangaistusajan suorittamisen välillä, on tuntuva. Perusteluissa ei kuitenkaan viitata käytännössä ilmenneisiin epäkohtiin voimassa olevan lainsäädännön suhteen vaan mainitut uskottavuus- ja oikeudenmukaisuusongelmat vaikuttavat olevan pikemmin olettamia. Selvältä näin vaikuttaa, että käytännön kriminaalipoliittista tai rikosoikeudellisen järjestelmän käytännön toimintaan liittyvää epäkohtaa ei esitetyssä ehdotetun muutoksen tueksi ole esitettävissä, mitä voidaan pitää ongelmallisena, myös edellä mainitusta perustuslakivaliokunnan lausunnossaan 9/2016 vp omaksumasta lähtökohdasta.

Käsillä olevassa esityksessä ehdotetaan muutoksia ehdonalaista vapauttamista koskevaan järjestelmään. Kuten esityksen perusteluissa (s. 3) todetaan, ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmä on keskeinen osa hallittua ja suunnitelmallista vapauttamisprosessia, jossa tavoitteena on luoda vapautuvalle vangille vapautumispolku, jota seuraten hän voisi jatkossa elää

rikoksetonta elämää (vankeuslain (767/2005) 1 luvun 2 §). Hyväksyttävät tavoitteet käsillä olevan esitykseen liittyen kytkeytyisivät näin uusintarikollisuuden ehkäisemisen tavoitteeseen. Esityksessä ehdotettujen muutosten tueksi ei tällaisia perusteita esitetä. Uusintarikollisuuden ehkäisemiseen liittyviä perusteluja voitaisiin sen sijaan esittää esimerkiksi tukitoimenpiteiden lisäämiselle ehdonalaisen vapauden alkuvaiheeseen, koska esityksen perusteluissakin (s. 6) mainituin tavoin ehdonalaisessa vapaudessa olevista uusijoista yli puolella ensimmäinen rikoksentekopäivä oli puolen vuoden kuluessa vapautumisesta ja 70 prosentilla ensimmäisen vuoden aikana, kun taas rikoksen uusiminen on huomattavasti vähentynyt kolmen vuoden jälkeen vapautumisesta. Määräajan pidentämistä kolmesta vuodesta viiteen vuoteen on sen sijaan edellä mainitut seikat huomioon ottaen vaikea perustella ainakaan käytäntöön liittyvillä rikosten ehkäisemiseen liittyvillä perusteilla. Kuten edellä on todettu, eduskunnan perustuslakivaliokunta on pitänyt käsillä olevaa esitystä osin puutteellisesti perusteltuna, mutta katsonut sen kuitenkin mahtuvan lainsäätäjän harkintamarginaalin piiriin (PeVL 56/2018 vp, s. 2). Esityksen perustelujen puutteellisuus ei näin lähtökohtaisesti ole perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin kuuluvan hyväksyttävyysvaatimuksen kannalta valtiosääntöisesti ongelmallista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että esitykselle olisi esitetty kriminaalipoliittisesti ja rikosoikeudellisesti hyväksyttävät perusteet. Nähdäkseni on pikemmin niin, että esityksessä ei ole onnistuttu esittämään sellaisia kriminaalipoliittisesti hyväksyttäviä rationaalisia käytännön syihin perustuvia syitä, jotka perustelisivat ehdotetun muutoksen hyväksyttävyyttä ja tarpeellisuutta.

Ehdotettu määräajan pidentäminen kolmesta viiteen vuoteen

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan rangaistusseuraamuksen ankaruuden tulee olla oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen, ja rangaistusjärjestelmän kokonaisuudessaan tulee täyttää suhteellisuuden vaatimukset (esim. PeVL 9/2016 vp, s. 6, PeVL 56/2014 vp, s. 3 ja PeVL 16/2013 vp, s. 2).

Esityksessä ehdotetaan, että ”ensikertalaisena” vankina pidettäisiin jatkossa henkilöä, joka ei ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa rikosta edeltäneiden viiden vuoden aikana, kun voimassa olevan lainsäädännön mukainen määräaika on kolme vuotta. Esityksessä ei erityisen tarkasti perustella, miksi määräaikaa ehdotetaan muutettavaksi kolmesta viiteen vuoteen.

Selvää sinänsä on, kuten esityksen perusteluissa (s. 4 ja 17) todetaan, että voimassa olevaa kolmen vuoden rikoksettomuuden vaatimusta ei ole yksityiskohtaisesti perusteltu ja että ennen vuotta 1976 mainittu määräaika oli viisi vuotta. Ehdotetun sääntelyn oikeasuhtaisuuden arvioinnin kannalta määräajan keston määrittely muodostuu merkitykselliseksi. Vaikuttaa siltä, että esitystä valmisteltaessa ei ole kiinnitetty huomiota muihin määräajan kestoa koskeviin vaihtoehtoihin kuin määräajan pidentämiseen kolmesta vuodesta viiteen vuoteen vankeutta, joskin esityksen perusteluissa (s. 14–18) tarkastellaan sinänsä muita toteuttamisvaihtoehtoja hallitusohjelmakirjauksen toteuttamiseksi. Jos asiaa koskeva muutos katsotaan perustelluksi, saattaisi olla sääntelyn oikeasuhtaisuuteen liittyvistä syistä perusteltua arvioida, olisivatko esityksen taustalla olevat tavoitteet saavutettavissa esimerkiksi neljän vuoden määräaikaa lainsäädännössä käyttämällä. Kokonaisuutena arvioiden ehdotetut muutokset eivät kuitenkaan nähdäkseni muuttaisi rangaistuksen täytäntöönpanoa siinä määrin ankaraksi, että kysymys olisi selkeän epäsuhtaisesta tilanteesta. Esitys näin nähdäkseni – muutoin kuin nuoria rikoksentekijöitä koskevin osin – mahtuu lainsäätäjän valtiosääntöoikeudellisen harkintamarginaalin piiriin.

Toinen asia sen sijaan on, onko ehdotetulle määräajan pidentämiselle kolmesta viiteen vuoteen esitetty rikosoikeudellisesti ja kriminaalipoliittisesti hyväksyttäviä perusteita ja onko esitys tästä näkökulmasta oikeasuhtainen. Esityksessä ei nähdäkseni ole juuri esitetty perusteita sille, minkä vuoksi määräajan pidentäminen viiteen vuoteen on perusteltua. Tässä arviossa on otettava myös huomioon rikoksen uusimisen mahdolliset kerrannaisvaikutukset (ks. myös PeVL 56/2018 vp, s. 2).

Rikoksen uusimisen mahdolliset kerrannaisvaikutukset

On sinänsä totta ja hyväksyttäviin rikosten ennaltaehkäisyä koskeviin perusteisiin pohjautuvaa samoin kuin oikeasuhtaisuusnäkökulmasta perusteltua, että lainsäädännössä mahdollisestaan rikoksen uusijoihin sovellettavan ankarampaa rikosoikeudellista kohtelua kuin ensikertalaisiin. Rikoksen uusiminen on esimerkiksi rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 5 kohdassa tarkoitettu rangaistuksen koventamisperuste. Uusiminen voi myös vaikuttaa siihen, että tekijälle tuomitaan lajissaan ankarampi rangaistus, koska tekijän aikaisempi rikollisuus voi vaikuttaa esimerkiksi rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentissa tarkoitettuna ehdollisen vankeuden esteperusteena. Uusiminen vaikuttaa myös rangaistuksen täytäntöönpanovaiheessa, esimerkiksi nyt käsillä olevan esityksen kohteena olevan ehdonalaisen vapauttamisen ajankohtaa arvioitaessa.

Jos lainsäätäjän tarkoituksena on ankaroittaa rikosoikeudellista järjestelmää nimenomaan koskien rikoksenuusijoita, on otettava huomioon se seikka, että rikoksen uusimisesta aiheutuvat kerrannaisvaikutukset eivät saa muodostua perusteettomiksi tai suhteettoman ankariksi. Jos rikoksenuusijalle on jo – sinänsä perustellusti – tuomittu ensikertalaista ankarampi rangaistus ja mahdollisesti myös lajiltaan ankarampi rangaistus, ei ole välttämättä erityisen perusteltua pyrkiä nimenomaisesti ankaroittamaan ehdonalaista vapauttamista koskevaa sääntelyä rikoksenuusijoiden suhteen, koska heitä on jo tuomitsemisvaiheessa oletettavasti kohdeltu ankarammin kuin ensikertalaisia. Vähintään nämä kerrannaisvaikutukset on syytä pitää mielessä, kun ehdonalaista vapauttamista koskevaa sääntelyä ehdotetaan muutettavaksi.

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan käsiteltävänä olevaa esitystä koskevan lausunnon mukaan lakivaliokunnan on syytä tarkastella, johtaako ehdotus ongelmalliseen sanktiokumulaatioon (PeVL 56/2018 vp, s. 2). Edellä esitetyn mukaisesti ehdotus merkitsisi rikosoikeudellisen järjestelmän ankaroitumista nimenomaan rikoksenuusijoita koskien. Rikoksenuusijoiden ankarammalle rikosoikeudelliselle kohtelulle on sinänsä yleisesti esitettävissä hyväksyttävät perusteet. Käsillä olevassa esityksessä ei kuitenkaan ole nähdäkseni esitetty hyväksyttäviä syitä esityksessä ehdotetun muutoksen tekemiseen, minkä lisäksi se tosiasiallisesti ankaroittaisi rikoksenuusijoiden seuraamuksia. Esityksessä olisi tullut perustella, minkä vuoksi juuri ehdotetun mukainen ehdonalaista vapauttamista koskevan sääntelyn lisäankaroittaminen on rikoksenuusijoiden kannalta hyväksyttävä ja oikeasuhtainen. Tällaista perustetta esityksessä ei esitetä, minkä vuoksi esityksen sisältämä muutosehdotus muodostuu nähdäkseni sanktiokumulaatiotilanteiden tosiallisen lisääntymisen näkökulmasta ongelmalliseksi.

Ehdotetun muutoksen kohdentuminen lapsiin ja nuoriin – lasten ja nuorten erityiskohtelu

Rikoslain 2 c luvun 5 § on rakennettu siten, että alle 21-vuotiaana rikoksen tehneisiin sovelletaan lievempiä määräosia ehdonalaisen vapauttamisen suhteen kuin muihin. Tälle on

esitettävissä hyväksyttävät nuorten rikosoikeudelliseen erityiskohteluun liittyvät valtiosääntöiset perusteet (ks. PeVL 59/2001 vp, s. 2/I ja PeVL 21/2005 vp, s. 4/I). Kuten myös esityksen perusteluissa (s. 5) on todettu, jos nuorena rikoksen tehnyt henkilö tuomitaan ehdottomaan vankeuteen – mitä olisi jo itsessään syytä välttää –, vankilassaoloaika on syrjäytymisen ja laitoskierteen ehkäisemiseksi pyrittävä rajoittamaan niin lyhyeksi kuin se on rangaistusjärjestelmän yleisen hyväksyttävyyden kannalta suinkin mahdollista.

Ehdotettu muutos johtaisi kuitenkin käytännössä siihen, että myös nuorten ja lasten ehdonalaista vapauttamista koskeva sääntely ankaroituisi. Tätä voidaan pitää ongelmallisena ottaen huomioon lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 60/1991) 37 artiklan b kohta, jonka mukaisesti lapsen vangitsemiseen on turvauduttava vasta viimesijaisena ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona. Tähän liittyen on huomattava, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on tämän vuoksi pitänyt ongelmallisena HE:seen 262/2004 vp sisältynyttä ehdotusta, jolla olisi ankaroitettu nuorten rikoksentekijöiden pääsyä ehdonalaiseen vapauteen. Mainitussa esityksessä ehdotettiin, että kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta tuomittu olisi päästetty ehdonalaiseen vapauteen, kun hän olisi suorittanut puolet rangaistuksesta. Perustuslakivaliokunta katsoi, että lakivaliokunnan oli syytä harkita sääntelyn tarkistamista niin, että ainakaan lapsiin sovellettaviksi tulevat säännökset eivät johda tosiasiallisten vapaudenmenetysaikojen pitenemiseen nykyisestä (PeVL 21/2005 vp, s. 4). Eduskunnan lakivaliokunta katsoi perustuslakivaliokunnan tavoin, että hallituksen esityksessä ehdotettua ei ollut syytä toteuttaa. Lakivaliokunta päätyi katsomaan, että alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitun tuli päästä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistuksesta yhden kolmasosan, jos hän ei rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, tai jos mainittu edellytys ei täyty, suoritettuaan rangaistusta puolet (LaVM 9/2005 vp, s. 4).

Nyt käsillä oleva ehdotus muuttaisi myös alle 21-vuotiaana rikoksen tehneiden suhteen ”ensikertalaisena” vankina pitämisen määräajan viiteen vuoteen. Muutos vaikuttaisi suhteellisesti enemmän nimenomaan nuoriin rikoksentekijöihin, koska viiden vuoden ajanjakso saattaa kattaa suhteellisesti melko suuren osan nuoren henkilön elämästä, myös rikosoikeudellista vastuuikärajaa koskeva rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentin sääntely huomioon ottaen. Tämän vuoksi muutos käytännössä johtaisi siihen, että alle 21-vuotiaana rikoksen tehneiden suhteen ehdonalaista vapauttamista koskevalle ensikertalaisuussääntelylle jäisi melko vähäinen soveltamisala tilanteissa, joissa nuori on aiemmin tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. 20-vuotiaana rikoksen tehneen suhteen viiden vuoden määräaika kattaisi ikävuodet 15–20, mikä siis tarkoittaisi, että nuorta henkilöä ei ehdotetun viiden vuoden määräajan mahdollisen käyttöönoton jälkeen voisi juuri pitää ”ensikertalaisena” vankina rikoslain 2 c luvun 5 §:n 1 momentin tarkoittamalla tavalla, jos hänet on aikaisemmin tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehneiden rikoksenuusijoiden suhteen ei näin käytännössä voisi enää juuri soveltaa ehdonalaista vapauttamista yhden kolmasosan suorittamisen jälkeen. Käytännössä esitys siis toteutuessaan johtaisi tilanteeseen, jossa lapsiin ja nuoriin sovellettavaksi tulevat säännökset johtaisivat tosiasiallisten vapaudenmenetysaikojen pitenemiseen nykyisestä, mitä eduskunnan perustuslakivaliokunta on pitänyt ongelmallisena (PeVL 21/2005 vp, s. 4/II).

Nyt käsillä olevaa esitystä tarkastellessaan eduskunnan perustuslakivaliokunta on edellä mainitussa lausunnossaan (PeVL 21/2005 vp) esittämäänsä sekä lapsen oikeuksien yleissopimuksen 37 artiklan b kohtaan viitaten todennut, että käsillä oleva hallituksen esitys johtaisi tilanteeseen, jossa lapsiin ja nuoriin sovellettavaksi tulevat säännökset johtaisivat tosiasiallisten

vapaudenmenetysaikojen pitenemiseen nykyisestä ja lakivaliokunnan olisi syytä harkita sääntelyä rajattavaksi siten, että ehdotettua muutosta ei sovellettaisi alle 21-vuotiaana rikoksen tehneisiin (PeVL 56/2018 vp, s. 2–3).

Edellä todettu huomioon ottaen esityksen sisältämää lakiehdotusta olisi nähdäkseni välttämättä tarkistettava siten, että ehdotettua muutosta ei tehtäisi alle 21-vuotiaana rikoksen tehneitä koskien. Lasten ja nuorten valtiosääntöoikeudellisesti relevanttien rikosoikeudelliseen erityiskohteluun liittyvien perusteiden turvaamiseksi sääntely olisi tältä osin välttämätöntä säilyttää voimassa olevan lainsäädännön mukaisena. Tässä arviossa merkitystä ei ole sillä, että lapsen oikeuksien yleissopimus sen 1 artiklan mukaan koskee alle 18-vuotiaita, tai sillä, että nuorisovankien lukumäärä on nykyisin vähäinen (Hannu Niemi (toim.), Seuraamusjärjestelmä 2017: kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa (Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2018), s. 152–153).

Ehdotetun sääntelyn voimaantulo ja lievemmän lain periaate

Esityksen sisältämä lakiehdotus on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä maaliskuuta 2020. Lain ehdotetun siirtymäsäännöksen mukaan rikokseen, joka on tehty ennen tämän lain voimaantuloa, ja siitä seuraavan rangaistuksen täytäntöönpanoon sovelletaan tämän lain voimaan tullessa olleita säännöksiä.

Siirtymäsäännös on merkityksellinen kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus) 15 artiklan 1 kappaleessa ilmaistun lievemmän lain periaatteen kannalta. Lievemmän lain periaatteesta säädetään myös rikoslain 3 luvun 2 §:n 2 momentissa. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännössä on katsottu, että ehdonalaista vapauttamista koskevassa sääntelyssä on kysymys vapaudenmenetysajan tosiasiallisesta pituudesta, minkä vuoksi sitä ei voi luonnehtia puhtaasti menettelylliseksi seikaksi, jollaisia KP-sopimuksen lievemmän lain periaatetta koskeva määräys ei valiokunnan käytännön mukaan suoranaisesti koske (PeVL 21/2005 vp, 4/II; ks. myös PeVL 27/2001 vp, s. 2).

Ehdotetun sääntelyn voimaantulosäännös nähdäkseni vastaa lievemmän lain periaatteen asettamia vaatimuksia. Esityksen perusteluissa (s. 21) kiinnitetään voimaantulosäännöksen sanamuotoa laajemmin huomiota myös yhteisen rangaistuksen perusteella suoritettavasta vankeusrangaistuksesta ehdonalaiseen vapauttamiseen tilanteessa, jossa yksi rikoksista on tehty ennen uuden lain voimaantuloa ja toinen lain voimaantulon jälkeen. Perustelujen mukaan jos yksi rikoksista on tehty ennen lain voimaantuloa ja toinen lain voimaantulon jälkeen ja näistä tuomitaan yhteinen rangaistus, sovelletaan rangaistuksen täytäntöönpanossa lievemmän lain periaatetta noudattaen ensimmäisen rikoksen tekohetken määräaikaa. Perustelujen sisältämä lausuma on tältä osin perusteltu ja lievemmän lain periaatteen mukainen. Ehdotetun siirtymäsäännöksen melko suppea sanamuoto ei välttämättä kuitenkaan ainakaan nimenomaisesti tue mainittua perustelulausumaa, koska siirtymäsäännöksessä puhutaan vain yhdestä rikoksesta. Saattaisi näin olla selvyyden vuoksi perusteltua sisällyttää yhteistä rangaistusta koskeva erityistilanne nimenomaisesti siirtymäsäännökseen.

Yhteenveto

Edellä todetun mukaisesti ehdotetulle muutokselle ei ole esitetty rikosoikeudellisesti ja kriminaalipoliittisesti hyväksyttäviä perusteita, vaikka esitys sinänsä pääosin mahtuu lainsäätäjän valtiosääntöoikeudellisen harkintamarginaalin piiriin. Esityksessä ehdotettu muutos mahtuu pääosin sinänsä myös valtiosääntöisen oikeasuhtaisuusharkinnan salliman harkintamarginaalin piiriin, mutta johtaisi tosiasiallisesti rikoksenuusijoihin kohdistuvien sanktioiden kumuloitumiseen ilman hyväksyttäviä perusteita, mitä ei voida pitää kriminaalipoliittisesti perusteltuna. Jo näiden syiden vuoksi muutosta ei nähdäkseni olisi syytä toteuttaa. Selvää sen sijaan edellä esitetyin valtiosääntöisin perustein on, että muutosta ei tule toteuttaa rikoksen alle 21-vuotiaana tehneitä koskevin osin, koska ehdotettu muutos johtaisi lapsiin ja nuoriin kohdistuvien tosiasiallisten vapaudenmenetysaikojen pidentymiseen nykyisestä. Jos taas rikoslain 2 c luvun 5 §:ää muutettaisiin siten, että ”vankeinhoidollisesti ensikertalaisena” pitämisen määräaika olisi erilainen sen mukaan, onko rikos tehty alle 21-vuotiaana taikka 21-vuotiaana tai sitä vanhempana, sääntely muodostuisi varsin vaikeaselkoiseksi ja rikosoikeudelliselle sääntelylle asetettavan täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen kannalta ongelmalliseksi. Sääntelyn johdonmukaisuuteen ja selkeyteen liittyvistä syistä olisi näin nähdäkseni perusteltua, että esityksessä ehdotettua muutosta ei miltään osin toteutettaisi.

Helsingissä 6.2.2019

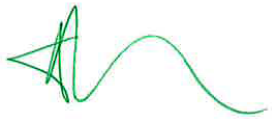

Sakari Melander
Rikosoikeuden professori
Oikeustieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
puh.: 02941 21781, 050 5644229
sähköposti: sakari.melander@helsinki.fi